

افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و پیامدهای امنیتی آن بر منافع ملی ایران در شرق مدیترانه در مقطع زمانی ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۴ م

دکتر محمدجعفر آجورلو* - استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)

دکتر سید یحیی صفوی - استاد جغرافیای سیاسی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)

محمدرضا کفاش جمشید - دانشجوی دکتری جغرافیای نظامی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۲/۱۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۱/۱۱

چکیده

در سال‌های اخیر رویدادها، تحولات و رقابت‌ها در منطقه غرب آسیا روند سریع و پرشتابی به خود گرفته است. در این میان رقابت دو کشور مهم و تأثیرگذار منطقه یعنی ایران و ترکیه از مهمترین رقابت‌ها محسوب می‌شود و بی‌تردید در شکل‌گیری سرنوشت آینده منطقه به‌ویژه شرق مدیترانه نقش تعیین‌کننده‌ای خواهد داشت. با افزایش قدرت ترکیه در حوزه‌های مختلف و دخالت بیشتر و عمدتاً مخرب این کشور در مسائل منطقه به‌ویژه شرق مدیترانه مانند بحران سوریه تحولات جاری نیز از شتاب بیشتری برخوردار شده است. در این میان پیامدهای افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از جنبه امنیتی حائز اهمیت فراوانی هست و تقابل و تضاد منافع دو کشور را آشکارا به نمایش می‌گذارد. این مقاله سعی دارد به این سؤال اساسی پاسخ دهد که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه چه پیامدهای امنیتی بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در شرق مدیترانه دارد؟ در این مقاله از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی استفاده شده و برای گردآوری اطلاعات از روش میدانی (پرسشنامه) و روش کتابخانه‌ای بهره گرفته شده است. نتایج و دستاوردهای این پژوهش نشان می‌دهد افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در شرق مدیترانه در مقطع زمانی ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۴ م پیامدهای امنیتی مهمی مانند تضعیف الگو، کاهش نفوذ جمهوری اسلامی ایران، تغییر توازن قوا و تغییر ترتیبات امنیتی به ضرر جمهوری اسلامی ایران را به دنبال دارد.

واژه‌های کلیدی: ایران، ترکیه، پیامدهای امنیتی، شرق مدیترانه، قدرت منطقه‌ای، منافع ملی.

۱- مقدمه

رقابت میان ترکیه و ایران قدیمی‌ترین بازی قدرت در منطقه غرب آسیا محسوب می‌شود. در زمان دوره صفویه و عثمانی شاهد رقابت شدید دو کشور در این منطقه هستیم، با این حال پس از تأسیس ترکیه نوین در سال ۱۹۲۳ میلادی توجه این کشور به منطقه غرب آسیا کاهش یافت. اما پس از پایان جنگ سرد و به دنبال آن ظهور اسلام‌گرایان در عرصه سیاسی و تغییر نگرش دولتمردان ترکیه، اکنون این کشور علاقه و اهتمام روزافزونی نسبت به تغییر و تحولات غرب آسیا از خود نشان می‌دهد و در ساختار جدید شکل گرفته به بازیگری تأثیرگذار و فعال تبدیل شده است (Hatami, 2011: 207-209). در واقع، تحولات اخیر جهان عرب فرصت مناسبی برای قدرت‌های منطقه‌ای نظیر ایران، و ترکیه فراهم نمود تا نقش منطقه‌ای خود را پررنگ‌تر نمایند. تحولات جهان عرب همچنین تعارضات ایدئولوژیک و درگیری‌های فرقه‌ای را در سطح منطقه تشدید نموده است (Moosavi & et al, 2016: 169). این تحولات موجب گردید که بازیگران منطقه‌ای مانند ایران و ترکیه نقش منطقه‌ای خود را بازتعریف نموده و دوباره به دنبال پر کردن خلأ قدرت ایجاد شده و ارتقای جایگاه منطقه‌ای‌شان باشند. تلاش ترکیه جهت معرفی خود به‌عنوان الگوی حکومتی موفق در سطح منطقه را می‌توان در این راستا تحلیل نمود. هدف اصلی ترکیه از اقداماتش در منطقه برقراری نظم جدید منطقه‌ای و دستیابی به هژمونی در سطح منطقه‌ای است، ایران نیز به دنبال حفظ نظم موجود و استفاده از فرصت فراهم شده جهت گسترش روابط با کشورهای مهم منطقه نظیر مصر است (Moosavi & et al, 2016: 176). عملکرد ترکیه نشان می‌دهد این کشور در جستجوی نقش تازه در منطقه، به تلاشی پردامنه دست زده است (Ansari, 1994: 9) و تغییر نگرش و رویکرد آن به مسائل منطقه‌ای و افزایش قدرت بازیگری و نقش‌آفرینی آن (Moradian, 2011: 8, Heydari & Rahnvard, 2011: 153, 9-8: 2006) در عرصه‌های مختلف در سطح کشورهای همجوار و مناطق پیرامونی از جمله غرب آسیا، این کشور را به‌عنوان یک رقیب راهبردی در بسیاری از مسائل در مقابل ایران قرار داده و به‌عنوان نامزد کسب هژمونی منطقه‌ای مطرح کرده است (Guzansky & Lindenstrauss, 2011: 95). اهمیت و ضرورت مطالعه

نقش ترکیه در منطقه بیشتر از آنجا ناشی می‌شود که این کشور در اصل مهمترین قدرت منطقه است که شناخت آن بیش از سایر کشورها ارزش دارد. در این پژوهش سعی شده به این سؤال اصلی پاسخ داده شود که: افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه چه پیامدهای امنیتی برای منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در شرق مدیترانه (زیرمجموعه امنیتی شامات شامل کشورهای سوریه، لبنان و فلسطین اشغالی) دارد؟ در این راستا پاسخ به این سؤال در قالب پیش‌فرض‌های ذیل مورد بررسی قرار گرفته است:

- ۱- به نظر می‌رسد افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه تضعیف الگوی جمهوری اسلامی ایران را در شرق مدیترانه در پی دارد.
 - ۲- به نظر می‌رسد افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه کاهش نفوذ جمهوری اسلامی ایران را در شرق مدیترانه در پی دارد.
 - ۳- به نظر می‌رسد افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه برهم خوردن توازن قوا به ضرر جمهوری اسلامی ایران را در شرق مدیترانه در پی دارد.
 - ۴- به نظر می‌رسد افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه تغییر ترتیبات امنیتی به ضرر جمهوری اسلامی ایران را در شرق مدیترانه در پی دارد.
- در این مقاله سعی می‌شود افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در زمینه مؤلفه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی در ارتباط با منطقه غرب آسیا مورد بررسی قرار گرفته و پیامدهای امنیتی آن را بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در شرق مدیترانه در مقطع زمانی ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۴ م مورد ارزیابی و کنکاش قرار گیرد.

۲- روش تحقیق

در این مقاله از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی استفاده شده و برای گردآوری اطلاعات از روش میدانی (پرسشنامه) و روش کتابخانه‌ای بهره گرفته شده است.

۲-۱- ارزیابی مؤلفه‌های مربوط به افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه

در پژوهش حاضر مؤلفه‌های مربوط به افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در چهار حوزه اصلی

۱- مؤلفه سیاسی- حکومتی در عرصه داخلی؛ ۲- مؤلفه سیاسی- حکومتی در عرصه خارجی؛ ۳- مؤلفه اقتصادی؛ ۴- مؤلفه فرهنگی مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.

۱-۱-۲- مؤلفه سیاسی- حکومتی در عرصه داخلی

مؤلفه سیاسی- حکومتی در حوزه داخلی ترکیه با استفاده از شاخص‌های پویایی داخلی، شکل حکومت، ثبات سیاسی، اصلاحات سیاسی و مدنی مورد سنجش قرار می‌گیرد.

۲-۱-۲- مؤلفه سیاسی- حکومتی در عرصه خارجی

مؤلفه سیاسی- حکومتی ترکیه در عرصه خارجی از طریق شاخص‌های حل و فصل اختلافات، توان ارائه ابتکارات، پذیرش سیاست خارجی و تأثیرگذاری در عرصه تصمیمات سیاسی منطقه و شرق مدیترانه مورد سنجش قرار می‌گیرد.

۳-۱-۲- مؤلفه اقتصادی

برای سنجش مؤلفه مهم اقتصادی از شاخص‌های پذیرش الگوی اقتصادی و گسترش نفوذ اقتصادی ترکیه در منطقه و شرق مدیترانه استفاده می‌شود.

۴-۱-۲- مؤلفه فرهنگی

مؤلفه فرهنگی از دیگر مؤلفه‌های تأثیرگذار در قدرت منطقه‌ای کشور ترکیه از طریق شاخص‌های نفوذ رسانه‌ای، جذب مخاطبین، جذب مخاطبین و همسویی با گفتمان اخوانی در منطقه و شرق مدیترانه مورد سنجش قرار می‌گیرد.

۲-۲- ارزیابی مؤلفه منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در شرق مدیترانه

مؤلفه منافع ملی جمهوری اسلامی ایران از طریق شاخص‌های تضعیف الگو، کاهش نفوذ، تغییر توازن قوا و تغییر ترتیبات امنیتی به ضرر جمهوری اسلامی ایران در منطقه و شرق مدیترانه مورد سنجش قرار می‌گیرد.

شکل شماره ۱: مدل مفهومی پژوهش

۳-۲- روایی و پایایی^۱

نتیجه روایی این پژوهش نشان می‌دهد می‌توان به دقت داده‌های حاصل از ابزار اندازه‌گیری اطمینان داشت. همچنین می‌توان گفت پرسشنامه طراحی شده همه وجوه موضوع مورد تحقیق را در بر می‌گیرد و دارای روایی مطلوبی است. بر اساس محاسبات صورت گرفته مقدار ضریب آلفای کرونباخ برای تمامی مقیاس‌ها بیشتر از ۰.۷۰ است. لذا همبستگی درونی گویه‌ها تأمین شده و پایایی مقیاس‌ها در حد قابل قبولی تأمین گردیده است.

۴-۲- جامعه آماری و حجم نمونه

جامعه آماری این پژوهش تعدادی از صاحب‌نظران و کارشناسان منطقه غرب آسیا و شرق

1. Reliability

مدیرانه بوده‌اند. لازم به ذکر است علی‌رغم تلاش وافر پژوهشگر به دلیل کمبود وجود صاحب‌نظر و کارشناس در این حوزه تخصصی تعیین حجم نمونه حداقلی بر اساس فرمول کوکران یا جدول مورگان امکان‌پذیر نبوده و به همین دلیل به تکمیل پرسشنامه از ۳۸ نفر اکتفا شد و مطالعه تمام صورت گرفت.

۲-۵- سیمای پاسخگویان

۲-۵-۱- توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب متغیر شغل

توزیع فراوانی سیمای پاسخگویان با توجه به متغیر شغل نشان می‌دهد که ۳۲ درصد پاسخگویان استاد دانشگاه، ۳۲ درصد دیپلمات، ۲۶ درصد پژوهشگر ۵ درصد امنیتی و ۵ درصد نظامی بوده‌اند.

۲-۵-۲- توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب متغیر تحصیلات

توزیع فراوانی سیمای پاسخگویان با توجه به متغیر تحصیلات نشان می‌دهد که ۸ درصد پاسخگویان لیسانس، ۴۲ درصد فوق‌لیسانس و ۵۰ درصد دکتری بوده‌اند.

۳- مبانی نظری

۳-۱- مفهوم قدرت منطقه‌ای

تأکید بر سطح منطقه به‌عنوان یکی از سطوح اصلی تحلیل در مباحث امنیتی مدت‌هاست که مورد توجه پژوهشگران مطالعات امنیتی قرار گرفته است. پس از جنگ سرد روز به روز بر اهمیت مناطق به‌عنوان یکی از سطوح مهم تحلیل امنیت در روابط بین‌الملل افزوده شده است (Sazmand & Jookar, 2016). در این میان قدرت‌های منطقه‌ای از مهمترین بازیگران در سطح منطقه‌ای به‌حساب می‌آیند. قدرت منطقه‌ای، مفهومی است که پس از پایان نظام دوقطبی مطرح شده است. در نظام جهانی، قدرت‌های منطقه‌ای بازیگرانی هستند که جایگاه و کارکردشان حائز اهمیت فراوان هست. از نظر بوزان و یور، قدرت‌های منطقه‌ای ممکن است دارای منابع مادی و ابعاد سخت‌افزاری قدرت چندان مناسبی نباشند، اما به لحاظ اصالت

تاریخی، سنت‌های ریشه‌دار و موقعیت جغرافیایی، وضعیتی مساعد دارند (Nasri, 2005: 605-586). برخی صاحب‌نظران، قدرت‌های منطقه‌ای را به دو دسته قهرآمیز (خشن) و آرام (غیرخشن) تقسیم می‌نمایند. قدرت منطقه‌ای قهرآمیز در صدد استفاده از زور برای اعمال نفوذ در منطقه بوده و به حمایت از یکی از طرف‌ها در اختلافات گرایش دارد. در مقابل، قدرت منطقه‌ای آرام، در جستجوی ایفای نقشی سازنده است. این کشور، شبکه روابط سیاسی و اقتصادی را گسترش می‌دهد و در اختلافات منطقه‌ای، رویکردی متوازن را در قبال طرف‌های درگیر در پیش گرفته و تلاش می‌نماید از دیپلماسی در حل و فصل اختلافات استفاده کند (Osterud, 1992:12). در مورد شاخص‌هایی که بر اساس آن قدرت منطقه‌ای تعریف می‌شود اندیشمندان متعددی در این خصوص سخن گفته‌اند. از امتزاج و ترکیب دیدگاه‌های این نظریه‌پردازان می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ادعای رهبری منطقه‌ای
- ایجاد نفوذ
- منابع
- ارتباط
- تأثیرگذاری منطقه‌ای
- تعیین دستور کار امنیت منطقه‌ای
- پذیرش قدرت منطقه‌ای
- نمایندگی منافع منطقه‌ای در اجلاس‌های بین‌المللی (Asgari, 2007: 44-75).

۲-۳- نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای^۱

از مهم‌ترین پیامدهای فروپاشی نظام دو قطبی، اهمیت نقش مناطق در مباحث امنیتی است. پیدایش زمینه‌های مختلف درگیری، مناقشه و جنگ از یک‌سو شکل‌گیری روندهای جدید همکاری‌جویانه در قالب سازمان‌های منطقه‌ای از سوی دیگر، وضعیت جدیدی را در فضای

1. Regional security complex theory

پس از جنگ سرد به نمایش گذاشت. درک و تبیین جامع این تحول جدید نیازمند ارائه و کاربست نظریات جدیدی در زمینه منطقه‌گرایی بود. یکی از مهم‌ترین گام‌ها در مسیر تبیین نظری مطالعات منطقه‌ای (در بعد امنیتی) از سوی نظریه‌پردازان مکتب کپنهاگ برداشته شد. بری بوزان چهره شاخص این مکتب در سال ۱۹۹۱، نظریه «مجموعه امنیتی منطقه‌ای» را مطرح نمود. در واقع این نظریه، ترکیبی از رهیافت‌های مادی‌گرایانه^۱ و سازه‌انگاران^۲ است (Sedivy, 2004: 461). بر اساس این بنیان نظری، بوزان مجموعه امنیتی منطقه‌ای را این‌گونه تعریف می‌کند: «مجموعه‌ای از واحدها که فرایندهای اصلی امنیت، عدم امنیت و یا هر دو آنها به‌گونه‌ای با یکدیگر مرتبط است که مسائل امنیتی آنها به‌صورت منطقی نمی‌تواند جدا از یکدیگر مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد یا اینکه حل و فصل شود» (Buzan et al, 1998: 11).

یک مجموعه امنیتی منطقه‌ای از ویژگی‌های اصلی زیر برخوردار است:

- وابستگی متقابل امنیتی^۳: منظور از وابستگی متقابل امنیتی آن است که تغییر و تحولات امنیتی در هر یک از واحدهای مجموعه بر دیگر واحدها نیز تأثیر می‌گذارد (Buzn, 1991: 194-195).
- الگوهای دوستی و یا دشمنی^۴: منظور از دوستی این است که در روابط بین دولت‌ها، طیفی از دوستی واقعی تا انتظار حمایت یا حفاظت وجود داشته باشد. منظور از دشمنی نیز روابطی است که در آن سوءظن و هراس حاکم می‌باشد (Ibid: 189-190).
- مجاورت: سومین معیاری که برای موجودیت یک مجموعه امنیتی منطقه‌ای ملاک عمل قرار می‌گیرد، معیار مجاورت است. در واقع از لحاظ امنیت، «منطقه» به معنی شبه سیستم مشخص و مشهوری از روابط امنیتی بین مجموعه‌ای از دولت‌هاست که از لحاظ جغرافیایی نزدیک یکدیگر باشند (Ibid: 188).

1. Materialistic
 2. Constructivist
 3. Security Interdependence
 4. Pattern of amity and enmity

- وجود حداقل دو بازیگر مؤثر: مطابق با این معیار نمی‌توان یک مجموعه امنیتی را بدون حداقل دو بازیگر قدرتمند و مؤثر منطقه‌ای تصور کرد. این ملاک ما را به این اصل نیز رهنمون می‌سازد که مجموعه امنیتی منطقه‌ای نمی‌تواند توسط تعدادی کشور ضعیف از یک منطقه شکل بگیرد.

- استقلال نسبی: بر اساس معیار استقلال نسبی، مجموعه امنیتی در جایی وجود دارد که روابط امنیتی، گروهی از کشورها را از سایرین جدا کرده و به یکدیگر پیوند زده است و بر کنش واکنش‌های درونی شدید امنیتی و کنش واکنش‌های محدود و ضعیف خارجی حاکم باشد (Ibid: 195).

همان‌طوری که عنوان شد نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای در تبیین بهتر تحولات امنیتی در جهان پس از جنگ سرد یک نظریه قابل اعتناست و توجه خاصی به سطح تحلیل منطقه‌ای دارد. با استفاده از این نظریه می‌توان به فهم و درک مناسبی از ساختار منطقه و ویژگی کشورهایی که در منطقه غرب آسیا قرار دارند دست یافت. بنابراین، در این مقاله به این نتیجه رسیدیم که در میان نظریات بررسی شده، نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای از قابلیت بیشتری برای تبیین و تحلیل تحولات و رویدادهای منطقه غرب آسیا و زیرمجموعه امنیتی شرق مدیترانه برخوردار است.

۴- یافته‌های تحقیق

۴-۱- یافته‌های توصیفی

همان‌طوری که پیش‌تر گفته شد در پژوهش حاضر مؤلفه‌های مربوط به افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در چهار حوزه را به شرح زیر مورد بررسی قرار می‌دهیم:

۴-۱-۱- مؤلفه سیاسی- حکومتی در عرصه داخلی

حکومت ترکیه یک حکومت غیردینی و دموکراتیک است که بر پایه وفاداری به اصول آتاتورک اداره می‌شود. ترکیه دارای نظام پارلمانی است که به بنام مجلس کبیر ملی خوانده

می‌شود و ۵۵۰ نماینده دارد (Moradian, 2005: 94). در سال‌های اخیر شرایط سیاسی و حکومتی کشور ترکیه دچار تغییرات زیادی شده است. بعد از به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۰۲ تلاش‌هایی برای گسترش پروسه دموکراسی در این کشور انجام گرفت. در واقع حزب عدالت و توسعه از ابزار اصلاحات برای به حاشیه راندن رقبای داخلی کمالیست خود بهره‌برداری کرد و توانست ارتش و نظامیان را مطیع حکومت مدنی و انتخابی خود کند (Nazari & Salimi, 2016: 13). می‌توان گفت این کشور در دوران حزب عدالت و توسعه در ایجاد نهادهای مدنی پویا و تفکیک ساختاری و تضعیف ارتش یک نمونه موفق بوده است (Bahrami, 2016: 32). از نظر کارشناسان اصلاحات سیاسی و مدنی در ترکیه در سال ۲۰۱۰ از موضوعات مهم داخلی کشور ترکیه به‌شمار می‌رود. بسته اصلاحات قانون اساسی و اصلاحات در بخش‌های مهمی از آن را باید نقطه عطفی در تاریخ ترکیه و در راستای توسعه و تعمیق دموکراسی در این کشور به‌حساب آورد (Fallah, 2010: 5-9). این حزب با انجام اقداماتی مانند حذف اعدام از مجازات‌ها، تأکید بر رعایت حقوق بشر و حقوق شهروندی، رعایت حقوق اقلیت‌های قومی و دینی و کاهش تعداد و نقش نظامیان در مناصب اجرایی از جمله دبیری شورای امنیت ملی، سعی کرده خود را به‌عنوان یک دولت دموکراتیک و قانون‌گرا معرفی کند (Msoodnia & Najafi, 2011: 142). ارائه چنین تصویری از ترکیه ضمن آنکه محبوبیت و جذابیت این کشور را در نزد مردم منطقه بالا می‌برد، در افزایش مقبولیت و اعتبار منطقه‌ای و جهانی آن در بین کشورها و سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی نیز بی‌تأثیر نبوده است.

از سوی دیگر میزان مشارکت سیاسی و تعدد احزاب در دوره حاکمیت حزب عدالت و توسعه نشان‌دهنده موفقیت این کشور در این عرصه است. به‌طوری‌که در انتخابات مجلس ترکیه در سال ۲۰۰۲، ۷۹ درصد، سال ۲۰۱۱، ۸۴.۵ درصد و سال ۲۰۱۵، ۸۵.۲۳ از کسانی که حق رأی داشتند، در انتخابات شرکت کرده‌اند. یکی از اتفاقات مهم آخرین انتخابات مجلس این کشور عبور حزب دموکراتیک خلق‌ها از حدنصاب ۱۰ درصدی ورود به مجلس به‌عنوان یک حزب سیاسی کردی برای اولین بار در تاریخ سیاسی این کشور هست. این رویداد مهم

هم نشانه مهمی از افزایش مشارکت سیاسی مردم ترکیه به حساب می‌آید. در این میان انتخابات ترکیه بازتاب خارجی و منطقه‌ای زیادی را داشته است. به‌عنوان مثال پس از پیروزی حزب عدالت و توسعه در انتخابات محلی ترکیه در سال ۲۰۱۴ جنبش حماس در اردوگاه جبالییا واقع در شمال غزه، راهپیمایی بزرگی به مناسبت پیروزی این حزب و حمایت از آن ترتیب داد. از دیگر نکات ویژگی‌های سیاسی - حکومتی ترکیه حاکمیت مستمر و باثبات حزب عدالت و توسعه در این کشور از سال ۲۰۰۲ است. به‌طوری‌که حزب عدالت و توسعه پس از انتخابات سوم نوامبر سال ۲۰۰۲ مجلس که در آن با اکثریت آرا به پیروزی رسید، تاکنون قدرت سیاسی را در اختیار دارد و بدون ائتلاف با سایر احزاب رأساً برای گرفتن رأی اعتماد اقدام کرده است (A group of authors of Zaytuna Beirut Conference Center, 2011: 22). این در حالی است که در دوره‌های گذشته احزاب حاکم از چنین اقتدار و ثباتی برخوردار نبودند و مجبور بودند با کمک احزاب دیگر به تشکیل دولت اقدام کنند. به همین دلیل این دولت‌ها از ثبات و استمرار لازم برخوردار نبودند.

با این حال اگرچه اصلاحات داخلی حزب عدالت و توسعه، در سال‌های حکمرانی‌اش، تبعات مثبتی بر روند دموکراتیزاسیون در ترکیه گذاشته، اما به تدریج که این حزب به بازتولید قدرت پرداخته، گرایش‌های اقتدارگرایانه‌ای از خود بروز داد است؛ به‌طوری‌که گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی نشان می‌دهد وضعیت شاخص‌های دموکراسی و حقوق بشر در دوره حکمرانی این حزب چندان قابل دفاع نیست (Nazari & Salimi, 2016: 13). در این راستالغو مصونیت قضایی نمایندگان در ۲۲ ماه می سال ۲۰۱۶ در پارلمان ترکیه از سوی نهادهای حقوق بشری به‌عنوان یک اقدام مغایر با معیارهای دموکراتیک ارزیابی شده است (www.fa.arannews.com). همچنین باید به بروز کودتای تاریخ ۱۶ جولای ۲۰۱۶ اشاره کرد که تا حد زیادی به اعتبار و پرستیژ دولت لطمه وارد کرد. اما در حیطه دستاوردها، باید گفت که دولتمردان ترکیه، با هوشمندی تمام و با استفاده از راهبرد به میدان آوردن مردم، توانستند بحران را مدیریت کنند. با مدیریت این بحران، خون تازه‌ای به رگ‌های حزب عدالت و توسعه دوانده شده و مشروعیت و محبوبیت حزب، بار دیگر مورد توجه قرار گرفته است.

۲-۱-۴- مؤلفه سیاسی - حکومتی در عرصه خارجی

سیاست خارجی ترکیه از سال ۲۰۰۲ در دوره حاکمیت حزب عدالت و توسعه تا سال ۲۰۱۱ در مجموع کارنامه نسبتاً موفق داشته است. عدم همراهی دولت اردوغان با آمریکا در جنگ با عراق، حمایت از حزب الله لبنان در جنگ ۳۳ روزه و همچنین تقبیح اقدامات خشن رژیم صهیونیستی در سرزمین‌های اشغالی اعتبار ترکیه را نزد افکار عمومی به‌طور چشم‌گیری افزایش داد (Vaezi, 2011: 5). حضور مؤثر در سازمان کنفرانس اسلامی، و عضویت ناظر در اتحادیه عرب، از دیگر دستاوردهای سیاست خارجی ترکیه در پرتو دیدگاه‌ها و رویکردهای حزب عدالت و توسعه به‌شمار می‌رود (Bayat, 2011: 170). این کشور پس از شروع تحولات منطقه شمال آفریقا و غرب آسیا به‌دلیل داشتن تاریخ، فرهنگ، مذهب و مشترکات بسیار با کشورهای این منطقه نقش فعالی در قبال این تحولات داشته است و سعی دارد با معرفی خود به‌عنوان یک الگو جریان‌های جاری را به سمت و سویی هدایت کند که مطابق با خواست و نظر ترکیه باشد (Bahrami, 2012). ترکیه در این راستا رهنامه‌های جدیدی تدوین کرده و دیپلماسی خود را نیز فعال نموده است. مهم‌ترین این تغییرات اجرای نقش میانجی در حل و فصل اختلافات و تنش‌ها بوده است. از این‌رو آنکارا بارها در اختلاف‌های پدید آمده به‌عنوان میانجی وارد شده است، که از جمله مهم‌ترین موارد آن می‌توان به نقش میانجی‌گری ترکیه در پرونده هسته‌ای ایران، مشارکت فعال در حل و فصل بحران عراق، رفع تنش میان فتح و حماس و میانجی‌گری در بهبود روابط سوریه و گروه‌های فلسطینی اشاره کرد (Soleimani & Shojae, 2011: 79). بر این اساس ترکیه سعی نموده برای تقویت اعتبار و نقش منطقه‌ای خود، به میانجی‌گری در مناقشات و بحران‌های منطقه‌ای بپردازد. در درازمدت ایفای چنین نقشی می‌تواند جایگاه وزن ترکیه را در مناقشات منطقه‌ای و بین‌المللی افزایش دهد.

پذیرش و میزان همراهی کشورهای منطقه با سیاست خارجی ترکیه از جمله دیگر معیارهایی است که می‌تواند بررسی قرار گیرد. تا قبل از سال ۲۰۰۲، این کشور نمی‌توانست به‌عنوان الگو برای سایر کشورهای منطقه مطرح شود، چون کشورهای منطقه به نظام لائیک این کشور بی‌اعتماد بودند؛ اما با به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه که دارای

پیشینه اسلامی می‌باشد، به بی‌اعتمادی میان این کشور با کشورهای اسلامی پایان داده شد. در این میان حمایت بین‌المللی از سیاست‌های ترکیه و ائتلاف‌های صورت گرفته با آن از دیگر معیارهایی است که می‌تواند در زمینه نقش منطقه‌ای ترکیه مورد ارزیابی قرار گیرد. بازیگران منطقه‌ای مانند ترکیه که در معادله قدرت تأثیرگذار هستند در شرایطی می‌توانند برای رقبای خود چالشگر باشند که از حمایت بین‌المللی و یا ائتلاف منطقه‌ای برخوردار باشند. به‌طور مشخص ترکیه از ظرفیت و قابلیت لازم برای چنین نقشی برخوردار است. این کشور از جمله بازیگران اصلی محسوب می‌شود که می‌تواند چالش‌هایی را در برابر ایران ایجاد نماید (Mosallanejad, 2016: 51). در این راستا کشورهای آمریکا و کشورهای محافظه‌کار عربی مانند عربستان سعودی و قطر در مسائل مختلف منطقه غرب آسیا با سیاست‌های ترکیه هماهنگی و همکاری دارند. این هماهنگی و همکاری در بحران سوریه به‌خوبی خود را نشان داده است. با این حال سیاست خارجی غیرمسئولانه و تهاجمی ترکیه از سال ۲۰۱۳ در قبال همسایگانش موفقیت‌های گذشته این کشور را در عرصه سیاست خارجی مورد تردید قرار داده است. به‌طوری‌که بر اساس گزارش شاخص تغییر شکل برتلسمان استیفتونگ "در سیاست خارجی ترکیه شاهد یک رفتاری بوده‌ایم که کمتر آماده سازش و توافق است و راهبرد دولت ترکیه برای صفر کردن مشکلات با همسایگانش شکست خورده است. کشور ترکیه به‌دنبال حمایت مداومش از اخوان‌المسلمین و نقش تردید آفرینش در جنگ داخلی سوریه اکنون از هم‌پیمانان منطقه‌ای‌اش کم شده است. روابط ترکیه با اتحادیه اروپا نیز به‌طور ملموسی سرد شده است. تردیدی نیست که ترکیه با چالش‌های چشمگیری مواجه است" (www.entekhab.ir). کناره‌گیری داوداغلو نظریه‌پرداز حزب عدالت و توسعه از دبیر کلی حزب و پست نخست‌وزیری در سال ۲۰۱۶ بخشی از ناکامی‌های سیاست خارجی ترکیه را آشکار کرد. از این‌رو چرخش و تغییرات مهمی در سیاست خارجی این کشور در حال وقوع است. پیگیری سیاست شرق‌گرایی بیشتر، احیاء روابط با روسیه و رژیم صهیونیستی و همچنین ابراز تمایل مقامات ترکیه در خصوص احیاء روابط با سوریه، مصر، و گسترش روابط بیشتر با ایران و عراق از جمله اقدام‌های مهم ترکیه پس از روی کار آمدن نخست‌وزیر جدید

بیلدرم بوده است.

۳-۱-۴- مؤلفه اقتصادی

پس از سال ۲۰۰۲ اقتصاد ترکیه رشد پایداری را تجربه کرده است. در این دوره نرخ تورم در این کشور تک رقمی (۹/۳) شده و بیکاری تا ۱۰ درصد کاهش یافته و ارزش پول آن افزایش یافته است. جذب فراوان سرمایه‌های خارجی به‌ویژه از کشورهای عربی، رشد ۶ درصدی تولید ناخالص داخلی و افزایش درآمد سرانه مردم بخشی از دستاوردهای اقتصادی این کشور به حساب می‌آید (Masoodnia & Najafi, 2011: 141). آمارهای اقتصادی نشان می‌دهد، درآمد سرانه ترکیه از ۳۲۰۰ دلار در سال ۲۰۰۲ به رقم ۱۱ هزار دلار در سال ۲۰۱۱ افزایش یافته و دولتمردان ترکیه تلاش می‌کنند در سال ۲۰۲۳ ترکیه به‌عنوان دهمین اقتصاد برتر جهان شناخته شود (Fallah, 2011: 4-5).

از جنبه اقتصادی غرب آسیا اهمیت زیادی برای ترکیه دارد. از سوی دیگر بحران اقتصادی در کشورهای عربی و بروز نارضایتی در میان جوانان بیکار و طبقه متوسط شهری باعث شده است ترکیه با پیشنهاد همکاری‌های اقتصادی و اصلاحات اقتصادی در کشورهای غرب آسیا بر این مسئله تأکید کند. آمارهای رسمی نشان می‌دهد میزان صادرات این کشور به کشورهای منطقه غرب آسیا رشد قابل ملاحظه‌ای داشته است. به‌طوری‌که صادرات ترکیه به کشورهای منطقه در مقاطع زمانی ۲۰۰۲ و ۲۰۱۳ از ۳.۵ میلیارد دلار به ۳۵ میلیارد دلار افزایش پیدا کرده است. همچنین در این مقطع زمانی میزان واردات ترکیه از کشورهای منطقه از ۲.۳ میلیارد به ۲۳ میلیارد رسیده است (<http://tuikapp.tuik.gov.tr>). افزایش حجم تجارت ترکیه با کشورهای شرق مدیترانه نیز یک روند رو به رشدی را نشان می‌دهد. به‌طوری‌که میزان صادرات ترکیه به سوریه که در سال ۲۰۰۲، ۳۳۴ میلیون دلار بوده در سال ۲۰۱۴ به بیش از یک میلیارد دلار رسیده است. در همان مقاطع زمانی صادرات ترکیه به لبنان از ۱۸۷ میلیون دلار به ۱۱۳۴ میلیون دلار افزایش یافته است. همچنین صادرات ترکیه به فلسطین که در سال ۲۰۰۲ کمتر از ۵ میلیون دلار بوده در سال ۲۰۱۴، به ۲۸۹ میلیون دلار افزایش یافته است.

در مجموع می‌توان گفت میزان صادرات ترکیه به سه کشور شرق مدیترانه که در ۲۰۰۲، ۵۲۵ میلیون دلار بوده در سال ۲۰۱۴ به ۲.۵ میلیارد دلار افزایش یافته است (Moosavi, 1395: www.tuikapp.tuik.gov.tr & 176). بنابراین ملاحظه می‌شود از نظر اقتصادی نیز ترکیه خواهان افزایش همکاری‌های اقتصادی با کشورهای منطقه غرب آسیا و شرق مدیترانه است و عامل اقتصادی نقش مهمی در روابط آن با منطقه ایفا می‌کند.

با این حال به دلیل سیاست‌های غلط دولت ترکیه در منطقه و بروز ناامنی و بی‌ثباتی در داخل، در یکی دو سال اخیر آسیب اقتصادی امری اجتناب‌ناپذیر بوده است. به طوری که بر اساس آمارهای منتشر شده صادرات ترکیه در سال ۲۰۱۵ در مقایسه با سال ۲۰۱۴، ۸.۵۶ درصد کاهش یافته است. بر اساس آمار وزارت گمرک و تجارت ترکیه، صادرات این کشور در سال ۲۰۱۵ میلادی به ۱۴۳ میلیارد و ۹۲۱ میلیارد دلار رسید که در مقایسه با سال ۲۰۱۴، ۸.۵۶ درصد کاهش نشان می‌دهد (www.tnews.ir). سایر آمارهای اقتصادی ترکیه نیز روند نزولی اقتصاد این کشور را مورد تأیید قرار می‌دهد. به طوری که مرکز آمار ترکیه میزان رشد اقتصادی این کشور را در سال ۲۰۱۵ چهار درصد و سرانه درآمد مردم را ۹ هزار و ۲۶۱ دلار اعلام کرده است (www.aa.com.tr/fa). همچنین بر اساس آمارهای دولتی نرخ تورم ترکیه در سال ۲۰۱۵ میلادی به مرز ۹ درصد (www8.irma.ir/fa) و نرخ بیکاری به ۱۰.۳ درصد رسیده است (www.aa.com.tr/fa).

۴-۱-۴- مؤلفه فرهنگی

یکی از عوامل مؤثر در افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه، استفاده از مؤلفه فرهنگی در سال‌های اخیر بوده است. ترکیه با استفاده از این مؤلفه تلاش می‌کند تا جایگاه و نفوذ خود را در منطقه افزایش دهد. در این راستا از سال ۲۰۱۰ نهادی به نام اداره کل دیپلماسی عمومی زیر نظر مشاور امور خارجی نخست‌وزیر ترکیه آغاز به کار کرده است که هدایت بخشی از فعالیت‌های فرهنگی را بر عهده دارد. همچنین سازمان رادیو و تلویزیون ترکیه به ۵۰ زبان مختلف برای معرفی فرهنگ و تمدن و جاذبه‌های دیدنی ترکیه برنامه پخش می‌کند. سازمان آموزش عالی

ترکیه هم که عهده‌دار نظارت بر مبادله و جذب دانشجوی، مبادله استاد، تأسیس کرسی‌های زبان و ادبیات فرهنگ ترک در کشورهای دیگر است بخش مهمی از فعالیت‌های فرهنگی را بر عهده دارد. دانشگاه‌های ترکیه سالانه تعداد قابل‌توجهی دانشجوی خارجی جذب می‌کنند. در این میان فعالیت‌های دانشگاهی ترکیه در سطح منطقه غرب آسیا قابل‌تأمل و ملاحظه است و از سرمایه‌گذاری کلان و هدفمند این کشور خبر می‌دهد. جذب دانشجوی در دانشگاه‌های ترکیه از کشورهای مختلف غرب آسیا به‌خصوص کشورهای همسایه این کشور، موجب افزایش قدرت نرم این کشور در کشورهای اعزام‌کننده شده است؛ چون تحصیل هر دانشجوی خارجی در این کشور و اقامت چندین ساله آنان در ترکیه می‌تواند زمینه‌ساز یک علاقه و رابطه بین ترکیه با کشورهای اعزام‌کننده دانشجوی شده و هر یک از این افراد در آینده می‌توانند به‌نوعی به‌عنوان رایزن معنوی ترکیه در موطن خود عمل کنند. بر اساس آمارهای رسمی منتشره درحالی‌که در سال ۲۰۰۲ تعداد ۱۹۲۵ نفر دانشجویی از کشورهای غرب آسیا در ترکیه مشغول به تحصیل بوده‌اند، این رقم در سال ۲۰۱۳ به ۶۳۳۲ نفر رسیده است (<http://tuikapp.tuik.gov>). بنیاد یونس امره هم که در سال ۲۰۰۹ با هدف آموزش زبان ترکی به اتباع خارجی ایجاد شده است، از جمله نهادهایی است که فعالیت‌های فرهنگی ترکیه را پیگیری می‌کند. از دیگر سازمان‌هایی که فعالیت‌های فرهنگی خارج از کشور را بر عهده دارد، سازمان دیانت ترکیه است. این سازمان بیش از سه هزار نیروی متخصص، با عناوین رایزن دینی، وابسته دینی، کارشناس و مبلغ دینی در شصت شهر مختلف جهان دارد و دوهزار مسجد در کشورهای مختلف جهان را مدیریت می‌کند. بودجه این سازمان در سال ۲۰۱۲ میلادی حدود ۲ میلیارد یورو بود که تقریباً معادل با بودجه چند وزارتخانه در این کشور است (Rabasa, 2008). ترکیه همچنین به‌منظور افزایش قدرت نرم این کشور تلاش کرده است شرایط لازم برای جذب گردشگر از سراسر جهان به‌خصوص منطقه غرب آسیا را فراهم کند. بر اساس آمارهای منتشره درحالی‌که در سال ۲۰۰۲ تعداد ۹۸۹.۷۲۶ نفر گردشگر از کشورهای منطقه غرب آسیا به ترکیه مسافرت کرده‌اند، این رقم در سال ۲۰۱۳ به ۴.۱۹۷.۰۱۷ نفر افزایش یافته است (<http://tuikapp.tuik.gov.tr>). صنعت گردشگری برای ترکیه از این جهت مهم است که

باعث آشنایی ملت‌های منطقه با فرهنگ و سرزمین این کشور می‌شود. از دیگر اقدامات رسانه‌ای ترکیه در جهت تحقق اهداف فرهنگی این کشور، تولید سریال‌ها و فیلم‌های تلویزیونی و پخش آن به زبان‌های مختلف بوده است، که در میان کشورهای منطقه بسیار تأثیرگذار بوده و با استقبال زیادی مواجه شده است. در نظرسنجی که بنیاد مطالعات اقتصادی و اجتماعی ترکیه^۱ در میان کشورهای غرب آسیا به عمل آورده است، در پاسخ به این سؤال که آیا تاکنون یک سریال تلویزیونی ترکیه را مشاهده کرده‌اید؛ ۷۴ درصد پاسخ مثبت داده‌اند (Akgun, 2011: 23). این استقبال گسترده نشان می‌دهد که ترکیه توانسته است میان سنت‌های رایج و مدرنیسم ارتباط برقرار کند. بدین ترتیب باید گفت، سریال‌های ترک به‌عنوان عنصری مهم از قدرت نرم برای ترکیه محسوب می‌گردد و برای تأثیرگذاری بیشتر آن تلاشی وسیع‌تر در حال انجام شدن است (Eqbal, 2013: 262).

۲-۴- یافته‌های میدانی

۲-۴-۱- گویه‌های مؤلفه سیاسی حکومتی داخلی

میانگین نمره پاسخگویان به مقیاس سیاسی - حکومتی داخلی ۳.۰۶ است که تقریباً نمره متوسط ۳ برابر است، این میانگین به معنای آن است که پاسخگویان معتقدند موقعیت سیاسی - حکومتی داخلی ترکیه در حد متوسط دارای پویایی داخلی بوده و در غرب آسیا نقش داشته، و از ثبات و پذیرش برخوردار است. به‌طوری‌که در پاسخ به گویه‌های این مؤلفه ۳ درصد پاسخگویان گزینه خیلی موافقم، ۳۴ درصد موافقم و ۲۵ درصد نیز گزینه بی‌نظم را انتخاب کرده‌اند. همچنین ۳۰ درصد پاسخگویان گزینه مخالفم و ۲ درصد نیز گزینه خیلی مخالفم را انتخاب کرده‌اند.

جدول شماره ۱: گویه‌های مؤلفه سیاسی حکومتی داخلی

خیلی موافقم		موافقم		بی‌نظم		مخالقم		خیلی مخالفم		گویه‌ها
۱۰.۵	۴	۶۳.۲	۲۴	۲.۶	۱	۲۳.۷	۹			۱- درمجموع پویایی داخلی ترکیه (شکل حکومت، ثبات سیاسی، نهادسازی دموکراتیک و اصلاحات سیاسی و مدنی) در ایجاد جذابیت و پذیرش الگوی حکومتی ترکیه در غرب آسیا نقش داشته است.
		۳۴.۲	۱۳	۲۳.۷	۹	۳۴.۲	۱۳	۵.۳	۲	۲- شکل حکومت ترکیه در ایجاد جذابیت و پذیرش الگوی حکومتی ترکیه در کشور سوریه نقش داشته است.
		۱۳.۲	۵	۳۹.۵	۱۵	۳۶.۸	۱۴	۷.۹	۳	۳- شکل حکومت ترکیه در ایجاد جذابیت و پذیرش الگوی حکومتی ترکیه در کشور لبنان نقش داشته است.
۵.۴	۲	۳۵.۱	۱۳	۲۹.۷	۱۱	۲۷	۱۰			۴- شکل حکومت ترکیه در ایجاد جذابیت و پذیرش الگوی حکومتی ترکیه در فلسطین نقش داشته است.
۲.۶	۱	۳۶.۸	۱۴	۱۵.۸	۶	۳۶.۸	۱۴	۷.۹	۳	۵- ثبات سیاسی حاکم در ترکیه در دوران حاکمیت حزب عدالت و توسعه در ایجاد جذابیت و پذیرش الگوی حکومتی ترکیه در سوریه نقش داشته است.
۲.۶	۱	۱۵.۸	۶	۳۹.۵	۱۵	۳۴.۲	۱۳	۵.۳	۲	۶- ثبات سیاسی حاکم در ترکیه در دوران حاکمیت حزب عدالت و توسعه در ایجاد جذابیت و پذیرش الگوی حکومتی ترکیه در لبنان نقش داشته است.
۵.۴	۲	۳۴.۲	۱۶	۲۱.۶	۸	۲۷	۱۰			۷- ثبات سیاسی حاکم در ترکیه در دوران حاکمیت حزب عدالت و توسعه در ایجاد جذابیت و پذیرش الگوی حکومتی ترکیه در فلسطین نقش داشته است.
		۴۲.۱	۱۶	۲۳.۷	۹	۲۸.۹	۱۱	۲.۶	۱	۸- اصلاحات سیاسی و مدنی صورت گرفته در دوران حاکمیت حزب عدالت و توسعه در ایجاد جذابیت و پذیرش الگوی حکومتی ترکیه در سوریه نقش داشته است.
۲.۶	۱	۲۱.۱	۸	۳۴.۲	۱۳	۲۸.۹	۱۱	۷.۹	۳	۹- اصلاحات سیاسی و مدنی صورت گرفته در دوران حاکمیت حزب عدالت و توسعه در ایجاد جذابیت و پذیرش الگوی حکومتی ترکیه در لبنان نقش داشته است.
۲.۷	۱	۴۰.۵	۱۵	۲۱.۶	۸	۲۷	۱۰	۵.۴	۲	۱۰- اصلاحات سیاسی و مدنی صورت گرفته در دوران حاکمیت حزب عدالت و توسعه در ایجاد جذابیت و پذیرش الگوی حکومتی ترکیه در فلسطین نقش داشته است.
۳	۱	۳۴	۱۳	۲۵	۱۰	۳۰	۱۲	۲	۲	میانگین

۲-۲-۴- گویه‌های متغیر سیاسی حکومتی (خارجی)

میانگین نمره پاسخگویان به مقیاس سیاسی - حکومتی خارجی ۳.۰۲ است که تقریباً نمره متوسط ۳ برابر است، این میانگین به معنای آن است که پاسخگویان معتقدند موقعیت سیاسی - حکومتی خارجی ترکیه در حد متوسط در حل و فصل اختلافات، ارائه ابتکارات، پذیرش منطقه‌ای، تأثیرگذاری و نمایندگی موفق عمل کرده است. به طوری که در پاسخ به گویه‌های این مؤلفه ۳ درصد پاسخگویان گزینه خیلی موافقم، ۳۵ درصد موافقم و ۱۶ درصد نیز گزینه بی‌نظم را انتخاب کرده‌اند. همچنین ۴۱ درصد پاسخگویان گزینه مخالفم و ۵ درصد نیز گزینه خیلی مخالفم را انتخاب کرده‌اند.

جدول شماره ۲: گویه‌های متغیر سیاسی حکومتی خارجی

گویه‌ها	خیلی مخالفم		مخالفم		بی‌نظم		موافقم		خیلی موافقم	
	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف
۱۱- کشور ترکیه در مجموع در حل و فصل اختلافات و بحران‌های منطقه غرب آسیا موفق عمل کرده است.	۱۳.۲	۲۴	۶۳.۲	۲	۵.۳	۷	۱۸.۴			
۱۲- کشور ترکیه در حل و فصل بحران سوریه موفق عمل کرده است.	۳۶.۸	۲۳	۶۰.۵			۱	۲.۶			
۱۳- کشور ترکیه در حل و فصل اختلافات و مسائل لبنان موفق عمل کرده است.	۲.۸	۱۸	۵۰	۱۴	۳۸.۹	۳	۸.۳			
۱۴- کشور ترکیه در حل و فصل مسئله فلسطین موفق عمل کرده است.		۱۶	۴۲.۱	۹	۲۳.۷	۱۱	۲۸.۹	۲	۵.۳	
۱۵- ترکیه توان ارائه ابتکارات و ایده‌های عملی در خصوص حل و فصل مسائل، اختلافات و بحران‌های منطقه غرب آسیا را دارد.	۱۰	۲۷	۲۷	۴	۱۰.۸	۲۲	۵۹.۵	۱	۲.۷	
۱۶- ترکیه توان ارائه ابتکارات و ایده‌های عملی در خصوص حل و فصل بحران سوریه را دارد.	۸.۱	۱۸	۴۸.۶	۴	۱۰.۸	۱۲	۳۲.۴			
۱۷- ترکیه توان ارائه ابتکارات و ایده‌های عملی در خصوص حل و فصل مسئله فلسطین را دارد.		۹	۲۳.۷	۵	۱۳.۲	۲۳	۶۰.۵	۱	۲.۶	
۱۸- ترکیه توان ارائه ابتکارات و ایده‌های عملی در خصوص حل و فصل مسائل لبنان را دارد.	۵.۳	۱۱	۲۸.۹	۱۰	۲۶.۳	۱۵	۳۹.۵			
۱۹- سیاست خارجی کشور ترکیه در خصوص مسائل منطقه غرب آسیا مورد پذیرش و حمایت کشورهای منطقه غرب آسیا قرار گرفته است.		۲۸	۷۳.۷	۶	۱۵.۸	۳	۷.۹			

۲	۵.۴	۳۰	۸۱.۱	۲	۵.۴	۲	۵.۴	۲	۵.۴	۲۰- در مجموع سیاست خارجی کشور ترکیه در خصوص مسائل منطقه غرب آسیا مورد پذیرش و حمایت قدرت‌های مهم و مؤثر منطقه مانند جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی، مصر، عراق قرار گرفته است.
۱	۲.۷	۱۳	۳۵.۱	۴	۱۰.۸	۱۶	۴۳.۲	۲	۵.۴	۲۱- سیاست خارجی کشور ترکیه در خصوص مسائل منطقه غرب آسیا مورد پذیرش و حمایت قدرت‌های مهم و مؤثر جهانی مانند آمریکا و اتحادیه اروپا قرار گرفته است.
۳	۷.۹	۲۸	۷۳.۷	۴	۱۰.۵	۲	۵.۳	۱	۲.۶	۲۲- سیاست خارجی کشور ترکیه در خصوص مسائل منطقه غرب آسیا مورد پذیرش و حمایت قدرت‌های مهم و مؤثر جهانی مانند روسیه و چین قرار گرفته است.
۵	۱۳.۲	۵	۱۳.۲	۴	۱۰.۵	۲۷	۷۱.۱	۲	۵.۳	۲۳- تأثیرگذاری کشور ترکیه بر تصمیمات منطقه غرب آسیا در عرصه‌های سیاسی تعیین کننده است.
۵	۱۳.۲	۵	۱۳.۲	۴	۱۰.۵	۲۶	۶۸.۴	۳	۷.۹	۲۴- تأثیرگذاری کشور ترکیه بر تصمیمات عرصه سیاسی سوریه تعیین کننده است.
۴	۱۰.۵	۸	۱۰.۵	۲۴	۲۱.۱	۲۴	۶۳.۲	۲	۵.۳	۲۵- تأثیرگذاری کشور ترکیه بر تصمیمات عرصه سیاسی فلسطین تعیین کننده است.
۱۴	۳۸.۹	۱۵	۴۱.۷	۶	۴۱.۷	۶	۱۶.۷	۱	۲.۸	۲۶- تأثیرگذاری کشور ترکیه بر تصمیمات عرصه سیاسی لبنان تعیین کننده است.
۱	۲.۷	۴	۱۰.۸	۴	۱۰.۸	۲۴	۶۴.۹	۴	۱۰.۸	۲۷- ترکیه تلاش دارد و انمود کند که نمایندگی منافع منطقه غرب آسیا را در اجلاس‌های سازمان‌های بین‌المللی بر عهده دارد.
۲	۵	۱۵	۴۱	۶	۱۶	۱۳	۳۵	۱	۳	میانگین

۳-۲-۴- گویه‌های مؤلفه اقتصادی

میانگین نمره پاسخگویان به مقیاس اقتصادی ۳.۵۰ است که تقریباً از نمره متوسط ۳ بیشتر است، این میانگین به معنای آن است که پاسخگویان معتقدند پذیرش الگوی اقتصادی و گسترش نفوذ ترکیه در غرب آسیا از حد متوسط بالاتر است. به طوری که در پاسخ به گویه‌های این مؤلفه ۶ درصد پاسخگویان گزینه خیلی موافقم، ۵۵ درصد موافقم و ۲۴ درصد نیز گزینه بی‌نظم را انتخاب کرده‌اند. همچنین ۱۵ درصد پاسخگویان گزینه مخالفم و صفر درصد نیز گزینه خیلی مخالفم را انتخاب کرده‌اند.

جدول شماره ۳: گویه‌های مؤلفه اقتصادی

گیوه‌ها		خیلی مخالفم		مخالفم		بی‌نظم		موافقم		خیلی موافقم		
		د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	
۲۸-	توانمندی و پیشرفت اقتصادی ترکیه و افزایش تعامل اقتصادی آن با کشورهای غرب آسیا در پذیرش الگوی ترکیه در این کشورها نقش مهمی دارد.			۲۷	۱			۱۰۸	۴	۷۸۴	۳	۸۱
۲۹-	توانمندی و پیشرفت اقتصادی ترکیه و تعامل اقتصادی آن با کشور سوریه در پذیرش الگوی ترکیه در این کشور نقش مهمی دارد.	۲۸	۱	۲۷۸	۱۰	۱۶۷	۶	۱۹	۵۲۸			
۳۰-	توانمندی و پیشرفت اقتصادی ترکیه و افزایش تعامل اقتصادی آن با کشور لبنان در پذیرش الگوی ترکیه در این کشور نقش مهمی دارد.			۲۴۳	۹	۱۵	۱۵	۴۰۵	۱۱	۲۹۷	۲	۵۴
۳۱-	توانمندی و پیشرفت اقتصادی ترکیه و افزایش تعامل اقتصادی آن با کشور فلسطین در پذیرش الگوی ترکیه در این کشور نقش مهمی دارد.			۱۳۵	۵	۱۶	۱۶	۴۳۲	۱۴	۳۷۸	۲	۵۴
۳۲-	توانمندی و پیشرفت اقتصادی ترکیه و افزایش تعامل اقتصادی آن با کشورهای غرب آسیا در گسترش نفوذ ترکیه در این کشورها نقش مهمی دارد.			۲۶	۱	۲	۲	۵۳	۳۱	۸۱۶	۴	۱۰۵
۳۳-	توانمندی و پیشرفت اقتصادی ترکیه و تعامل اقتصادی آن با کشور سوریه در گسترش نفوذ ترکیه در این کشور نقش مهمی دارد.			۲۱۶	۸	۶	۶	۱۶۲	۲۱	۵۶۸	۲	۵۴
۳۴-	توانمندی و پیشرفت اقتصادی ترکیه و افزایش تعامل اقتصادی آن با کشور لبنان در گسترش نفوذ ترکیه در این کشور نقش مهمی دارد.			۱۸۴	۷	۱۵	۱۵	۳۹۵	۱۴	۳۶۸	۲	۵۳
۳۵-	توانمندی و پیشرفت اقتصادی ترکیه و افزایش تعامل اقتصادی آن با کشور فلسطین در گسترش نفوذ ترکیه در این کشور نقش مهمی دارد.			۱۰۵	۴	۶	۶	۱۵۸	۲۶	۶۸۴	۲	۵۳
میانگین				۱۵	۶	۹	۹	۲۴	۲۱	۵۵	۲	۶

۴-۲-۴- گویه‌های متغیر فرهنگی

میانگین نمره پاسخگویان به مقیاس فرهنگی ۳.۴۸ است که از نمره متوسط ۳ بیشتر است، این میانگین به معنای آن است که پاسخگویان معتقدند وضعیت فرهنگی (نفوذ رسانه‌ای، جذب مخاطبین، هویت‌سازی و همسوئی با گفتمان اخوانی) ترکیه در غرب آسیا از حد متوسط بالاتر است. به طوری که در پاسخ به گویه‌های این مؤلفه ۹ درصد پاسخگویان گزینه خیلی موافقم، ۴۹ درصد موافقم و ۲۳ درصد نیز گزینه بی‌نظم را انتخاب کرده‌اند. همچنین ۱۸ درصد پاسخگویان گزینه مخالفم و ۱ درصد نیز گزینه خیلی مخالفم را انتخاب کرده‌اند.

جدول شماره ۴: گویه‌های متغیر فرهنگی

گیوه‌ها		خیلی مخالفم		مخالفم		بی‌نظم		موافقم		خیلی موافقم	
د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف
۳۶	۱	۲۶	۴	۱۰۵	۲	۵۳	۲۲	۵۷.۹	۹	۲۳.۷	
۳۶- کشور ترکیه به‌دلیل برخورداری از خیرگزاری‌های معتبر، شبکه‌های تلویزیونی و ماهواره‌ای و ... نفوذ رسانه‌ای بالایی در منطقه غرب آسیا دارد.											
۳۷	۸	۲۱.۱	۸	۲۱.۱	۱۲	۳۱.۶	۱۶	۴۲.۱	۲	۵.۳	
۳۷- کشور ترکیه به‌دلیل برخورداری از خیرگزاری‌های معتبر، شبکه‌های تلویزیونی و ماهواره‌ای و ... نفوذ رسانه‌ای بالایی در سوریه دارد.											
۳۸	۱۰	۲۷	۱۰	۲۷	۱۴	۳۷.۸	۱۰	۲۷	۳	۸.۱	
۳۸- کشور ترکیه به‌دلیل برخورداری از خیرگزاری‌های معتبر، شبکه‌های تلویزیونی و ماهواره‌ای و ... نفوذ رسانه‌ای بالایی در لبنان دارد.											
۳۹	۵	۱۳.۵	۵	۱۳.۵	۱۱	۲۹.۷	۱۸	۴۸.۶	۳	۸.۱	
۳۹- کشور ترکیه به‌دلیل برخورداری از خیرگزاری‌های معتبر، شبکه‌های تلویزیونی و ماهواره‌ای و ... نفوذ رسانه‌ای بالایی در فلسطین دارد.											
۴۰	۲	۵.۳	۲	۵.۳	۲	۵.۳	۲۶	۶۸.۴	۸	۲۱.۱	
۴۰- فیلم‌ها و سریال‌های تلویزیونی ترکیه به‌دلیل تنوع و جذابیت مخاطبین زیادی در منطقه غرب آسیا دارد.											
۴۱	۳	۸.۱	۳	۸.۱	۱۴	۳۷.۸	۱۷	۴۵.۹	۳	۸.۱	
۴۱- فیلم‌ها و سریال‌های تلویزیونی ترکیه به‌دلیل تنوع و جذابیت مخاطبین زیادی در سوریه دارد.											
۴۲	۳	۸.۱	۳	۸.۱	۱۰	۲۷	۲۱	۵۶.۸	۳	۸.۱	
۴۲- فیلم‌ها و سریال‌های تلویزیونی ترکیه به‌دلیل تنوع و جذابیت مخاطبین زیادی در لبنان دارد.											
۴۳	۲	۵.۴	۲	۵.۴	۹	۲۴.۳	۲۱	۵۶.۸	۵	۱۳.۵	
۴۳- فیلم‌ها و سریال‌های تلویزیونی ترکیه به‌دلیل تنوع و جذابیت مخاطبین زیادی در فلسطین دارد.											
۴۴	۴	۱۰.۸	۴	۱۰.۸	۲	۵.۴	۲۶	۷۰.۳	۵	۱۳.۵	
۴۴- کشور ترکیه از گفتمان رسمی اخوانی (اسلام معتدل) برخوردار بوده و در حال هویت‌سازی در میان کشورهای منطقه غرب آسیا است.											
۴۵	۱	۲۶	۶	۱۵.۸	۲	۵.۳	۲۶	۶۸.۴	۳	۷.۹	
۴۵- کشور ترکیه از گفتمان رسمی اخوانی (اسلام معتدل) برخوردار بوده و در حال هویت‌سازی در سوریه است.											
۴۶	۶	۱۶.۲	۶	۱۶.۲	۱۱	۲۹.۷	۱۸	۴۸.۶	۲	۵.۴	
۴۶- کشور ترکیه از گفتمان رسمی اخوانی (اسلام معتدل) برخوردار بوده و در حال هویت‌سازی در لبنان است.											
۴۷	۵	۱۳.۲	۵	۱۳.۲	۳	۷.۹	۲۷	۷۱.۱	۳	۷.۹	
۴۷- کشور ترکیه از گفتمان رسمی اخوانی (اسلام معتدل) برخوردار بوده و در حال هویت‌سازی در فلسطین است.											
۴۸	۱	۲.۷	۱	۲.۷	۸	۲۱.۶	۱۶	۴۳.۲			
۴۸- میزان همسویی مردم کشورهای منطقه غرب آسیا با گفتمان رسمی اخوانی ترکیه (اسلام معتدل) بالاست.											
۴۹	۱۷	۴۵.۹	۱۷	۴۵.۹	۱۱	۲۹.۷	۸	۲۱.۶	۱	۲.۷	
۴۹- میزان همسویی مردم سوریه با گفتمان اخوانی ترکیه (اسلام معتدل) بالاست و می‌تواند به الگوی در این کشور تبدیل شود.											
۵۰	۲	۵.۴	۲	۵.۴	۱۲	۳۲.۴	۷	۱۸.۹			
۵۰- میزان همسویی مردم لبنان با گفتمان اخوانی ترکیه (اسلام معتدل) بالاست و می‌تواند به الگوی در این کشور تبدیل شود.											
۵۱	۷	۱۸.۴	۷	۱۸.۴	۱۴	۳۶.۸	۱۵	۳۹.۴	۲	۵.۳	
۵۱- میزان همسویی مردم فلسطین با گفتمان اخوانی ترکیه (اسلام معتدل) بالاست و این گفتمان می‌تواند به الگوی در این کشور تبدیل شود.											
۹	۱	۷	۱	۷	۹	۲۳	۱۸	۴۹	۳	۹	
میانگین											

۵-۲-۴- گویه‌های منافع ملی ج.ا.ا در شرق مدیترانه

میانگین نمره پاسخگویان به مقیاس منافع ملی ۳.۴۸ است که از نمره متوسط ۳ بیشتر است، این میانگین به معنای آن است که پاسخگویان معتقدند افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در حد نسبتاً زیادی منافع ملی ج.ا.ا را در منطقه کاهش داده است. به طوری که در پاسخ به گویه‌های این مؤلفه ۷ درصد پاسخگویان گزینه خیلی موافقم، ۵۹ درصد موافقم و ۱۲ درصد نیز گزینه بی‌نظم را انتخاب کرده‌اند. همچنین ۲۱ درصد پاسخگویان گزینه مخالفم و ۱ درصد نیز گزینه خیلی مخالفم را انتخاب کرده‌اند.

جدول شماره ۵: گویه‌های متغیر منافع ملی ج.ا.ا

گویه‌ها		خیلی مخالفم		مخالفم		بی‌نظم		موافقم		خیلی موافقم	
		د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف
۶۷- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و ترویج و توسعه گفتمان اخوانی، می‌تواند به تضعیف گفتمان انقلابی منبعث از الگوی جمهوری اسلامی ایران در سوریه منجر شود.		۹	۲۳.۷	۳	۷.۹	۳۳	۶۰.۵	۳	۷.۹		
۶۸- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و ترویج و توسعه گفتمان اخوانی، می‌تواند به تضعیف گفتمان انقلابی منبعث از الگوی جمهوری اسلامی ایران در لبنان منجر شود.		۱	۲.۶	۱۳	۳۴.۲	۶	۱۵.۸	۱۷	۴۴.۷	۱	۲.۶
۶۹- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و ترویج و توسعه گفتمان اخوانی، می‌تواند به تضعیف گفتمان انقلابی منبعث از الگوی جمهوری اسلامی ایران در فلسطین منجر شود.		۷	۱۸.۴	۲	۵.۳	۲۵	۶۵.۸	۴	۱۰.۵		
۷۰- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و پذیرش الگوی ترکیه می‌تواند به تضعیف الگوی سیاسی - حکومتی جمهوری اسلامی ایران در سوریه منجر شود.		۱	۲.۷	۹	۲۴.۳	۵	۱۳.۵	۲۲	۵۹.۵		
۷۱- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و پذیرش الگوی ترکیه می‌تواند به تضعیف الگوی سیاسی - حکومتی جمهوری اسلامی ایران در لبنان منجر شود.		۲	۵.۴	۹	۲۴.۳	۷	۱۸.۹	۱۹	۵۱.۴		
۷۲- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و پذیرش الگوی ترکیه می‌تواند به تضعیف الگوی سیاسی - حکومتی جمهوری اسلامی ایران در فلسطین منجر شود.		۷	۱۸.۹	۳	۸.۱	۳۳	۶۲.۲	۴	۱۰.۸		
۷۳- ترکیه با حمایت همه‌جانبه (برگزاری نشستها و مدیریت و هماهنگی) از مخالفان دولت سوریه می‌تواند حضور و نقش آفرینی جمهوری اسلامی ایران را در سوریه کاهش دهد.		۶	۱۵.۸	۴	۱۰.۵	۲۵	۶۵.۸	۳	۷.۹		
۷۴- ترکیه با توسعه روابط سیاسی خود با جناح‌ها و جریان‌های سیاسی لبنان، می‌تواند نقش فعال و کلیدی جمهوری اسلامی ایران را در لبنان به چالش کشیده و نفوذ آن را کاهش دهد.		۱۳	۳۴.۲	۸	۲۱.۱	۱۶	۴۲.۱	۱	۲.۶		
۷۵- ترکیه با توسعه روابط خود با تشکیلات خودگردان و حماس به دنبال کاهش جایگاه جمهوری اسلامی ایران در مسئله فلسطین هست.		۱	۲.۶	۵	۱۳.۲	۴	۱۰.۵	۲۵	۶۵.۸	۳	۷.۹
۷۶- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و ادامه مداخله این کشور در بحران سوریه، می‌تواند به تداوم بی‌ثباتی در سوریه و تضعیف جبهه مقاومت اسلامی به رهبری جمهوری اسلامی ایران منجر شود.		۲	۵.۳	۱	۲.۶	۲۹	۷۶.۳	۵	۱۳.۲		

۲۰۶	۱	۵۷.۹	۲۲	۱۵.۸	۶	۲۱.۱	۸	۲۰.۶	۱	۷۷- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و مداخله این کشور در مسائل لبنان، می‌تواند به تضعیف جایگاه حزب‌الله لبنان و تضعیف جبهه مقاومت اسلامی به رهبری جمهوری اسلامی ایران منجر شود.
۱۵.۸	۶	۶۰.۵	۲۳	۱۰.۵	۴	۱۳.۲	۵			۷۸- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه ورود این کشور در مسئله فلسطین، می‌تواند به اتخاذ مشی سیاسی و سازشکارانه از سوی حماس و تضعیف جبهه مقاومت اسلامی به رهبری جمهوری اسلامی ایران منجر شود.
۷.۹	۳	۶۸.۴	۲۶	۱۰.۵	۴	۱۰.۵	۴	۲۰.۶	۱	۷۹- با توجه به افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و گرایشات غرب‌گرایانه آن، مشارکت این کشور در ائتلاف‌های کشورهای غربی می‌تواند توازن قوا در شرق مدیترانه را به ضرر جمهوری اسلامی ایران تغییر دهد.
۵.۳	۲	۶۵.۸	۲۵	۱۳.۲	۵	۱۳.۲	۵	۲۰.۶	۱	۸۰- با توجه به افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و دخالت آن در مسائل و بحران‌های شرق مدیترانه می‌تواند توازن قوا در شرق مدیترانه را به ضرر جمهوری اسلامی ایران تغییر دهد.
۱۰.۵	۴	۷۸.۹	۳۰	۵.۳	۲	۵.۳	۲			۸۱- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه می‌تواند به افزایش و توسعه همکاری‌های این کشور با نهادهای امنیتی کشورهای غربی از جمله ناتو در شرق مدیترانه منجر شود.
۷.۹	۳	۵۷.۹	۲۲	۲۱.۱	۸	۱۳.۲	۵			۸۲- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه می‌تواند به افزایش و توسعه همکاری‌های امنیتی این کشور با رژیم صهیونیستی در شرق مدیترانه منجر شود.
۵.۳	۲	۳۹.۵	۱۵	۲۱.۱	۸	۲۸.۹	۱۱	۵.۳	۲	۸۳- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه می‌تواند با محوریت این کشور، به شکل‌گیری ائتلاف‌های ضد منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در شرق مدیترانه منجر شود.
۷.۹	۳	۶۸.۴	۲۶	۱۰.۵	۴	۱۳.۲	۵			۸۴- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه می‌تواند مشارکت فعال این کشور در ائتلاف‌های مربوط به کشورهای غربی در شرق مدیترانه را در پی داشته باشد.
۸.۱	۳	۵۴.۱	۲۰	۵.۴	۲	۳۲.۴	۱۲			۸۵- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه می‌تواند همکاری امنیتی جمهوری اسلامی ایران را با سوریه تضعیف کند.
۲۰.۶	۱	۳۹.۵	۱۵	۱۰.۵	۴	۴۷.۴	۱۸			۸۶- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه می‌تواند همکاری امنیتی جمهوری اسلامی ایران را با دولت لبنان (حزب‌الله لبنان) تضعیف کند.
۱۳.۲	۵	۵۷.۹	۲۲	۵.۳	۲	۲۳.۷	۹			۸۷- افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه می‌تواند همکاری امنیتی جمهوری اسلامی ایران را با حماس و سایر گروه‌های جهادی تضعیف کند.
۷		۵۹		۱۲		۲۱		۱		میانگین

۵- تحلیل یافته‌ها (آزمون فرضیه‌ها)

با توجه به اینکه سؤالات مقیاس‌ها در سطح رتبه‌ای اندازه‌گیری شده‌اند، پس از تجمیع، مشخصات یک متغیر فاصله‌ای را پیدا می‌نمایند، اما برای استفاده از آمارهای پارامتریک بایستی توزیع مقیاس از توزیع نرمال تبعیت نماید، برای بررسی نرمال بودن نمره عامل‌های به دست آمده از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف استفاده می‌کنیم (Hooman, 2001: 85). معنی‌داری مشاهده شده در جدول آزمون کلموگروف-اسمیرنوف، نشان می‌دهد این معنی‌داری از سطح آلفای ۰.۰۵ بزرگ‌تر است، و این مقیاس‌ها دارای توزیع نرمال هستند. در این موارد ما مجاز به استفاده

آزمون‌های پارامتریک هستیم. جدول شماره ۶ آزمون کلو موگروف-اسمیرنف برای آزمون نرمال بودن متغیرها را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۶: آزمون کلو موگروف-اسمیرنف برای آزمون نرمال بودن متغیرها

سطح معنی داری	آمارهای آزمون	بیشترین تفاوت‌ها			پارامترها		تعداد	
		مقدار منفی	مقدار مثبت	مقدار مطلق	انحراف از معیار	میانگین		
۰.۷۳	۱.۲۸۶	-۰.۲۱۱	۰.۱۶۷	۰.۲۱۱	۰.۷۵۰۱۰	۳.۴۲	۳۷	تضعیف الگو
۰.۸۶	۱.۲۵۵	-۰.۲۰۴	۰.۱۶۵	۰.۲۰۴	۰.۶۷۳۹۸	۳.۴۷	۳۸	کاهش نفوذ
۰.۱۰۷	۱.۲۰۹	-۰.۱۹۶	۰.۱۷۲	۰.۱۹۶	۰.۶۵۶۱۲	۳.۶۶	۳۸	تغییر توازن قوا
۰.۴۴۴	۰.۸۶۴	-۰.۱۴۲	۰.۰۹۸	۰.۱۴۲	۰.۶۴۴۳۷	۳.۴۷	۳۷	تغییر ترتیب امنیتی
۰.۲۱۲	۱.۰۵۹	-۰.۱۷۹	۰.۱۰۱	۰.۱۷۹	۰.۵۷۳۲۷	۳.۴۸	۳۵	منافع ملی ح. ا.ا.

نتایج ارزیابی فرضیه‌های این مقاله به شرح زیر است:

فرضیه ۱: به نظر می‌رسد افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه تضعیف الگوی جمهوری اسلامی ایران را در شرق مدیترانه (زیرمجموعه امنیتی شامات شامل کشورهای سوریه، لبنان و فلسطین اشغالی) در پی دارد.

جدول شماره ۷: آزمون تفاوت میانگین‌های جامعه

معنی داری	درجه آزادی	T	میانگین	تعداد	وضعیت
۰.۰۰۰	۳۶	۷.۴۸۸	۳.۴۲۳۴	۳۷	تضعیف الگو

ملاحظه می‌شود، معنی داری محاسبه شده برای تفاوت میانگین‌ها، با مقدار تی ۷.۴۸۸ و درجه آزادی ۳۶ از معنی داری در سطح آلفای ۰.۱ کوچکتر است، لذا فرض صفر رد و فرض اصلی پذیرفته می‌شود، بدین معنی که با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان گفت، میانگین نظرات پاسخگویان و میانگین متوسط (۲.۵) با یکدیگر تفاوت معنی دار دارد. مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد، میانگین محاسبه شده (۳.۴۲) بیشتر از میانگین متوسط یا نقطه برش (۲.۵) است، بنابراین می‌توان گفت: افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه تضعیف الگوی جمهوری اسلامی ایران را در شرق مدیترانه (زیرمجموعه امنیتی شامات شامل کشورهای سوریه، لبنان و فلسطین اشغالی) در پی دارد.

پاسخ پاسخ‌گویان به گویه‌های ۶۷ تا ۷۲ که برای ارزیابی شاخص تضعیف الگوی جمهوری اسلامی ایران در شرق مدیترانه در نظر گرفته شده‌اند، نشان می‌دهد ۶۲ درصد پاسخ‌گویان معتقدند که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در شرق مدیترانه تضعیف الگوی جمهوری اسلامی ایران را در پی دارد، در مقابل ۲۶ درصد پاسخ‌گویان نیز معتقدند که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در شرق مدیترانه تضعیف الگوی جمهوری اسلامی ایران را در پی ندارد.

فرضیه ۲: به نظر می‌رسد افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه کاهش نفوذ جمهوری اسلامی ایران را در شرق مدیترانه (زیرمجموعه امنیتی شامات شامل کشورهای سوریه، لبنان و فلسطین اشغالی) در پی دارد.

جدول شماره ۸: آزمون تفاوت میانگین‌های جامعه

وضعیت	تعداد	میانگین	T	درجه آزادی	معنی‌داری
کاهش نفوذ	۳۸	۳.۴۷۳۷	۸.۹۰۶	۳۷	۰.۰۰۰

ملاحظه می‌شود، معنی‌داری محاسبه شده برای تفاوت میانگین‌ها، با مقدار تی ۸.۹۱ و درجه آزادی ۳۷ از معنی‌داری در سطح آلفای ۰.۱ کوچکتر است، لذا فرض صفر رد و فرض اصلی پذیرفته می‌شود، بدین معنی که با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان گفت، میانگین نظرات پاسخ‌گویان و میانگین متوسط (۲.۵) با یکدیگر تفاوت معنی‌دار دارد. مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد، میانگین محاسبه شده (۳.۴۷) بیشتر از میانگین متوسط یا نقطه برش (۲.۵) است، بنابراین می‌توان گفت: افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه کاهش نفوذ جمهوری اسلامی ایران را در شرق مدیترانه (زیرمجموعه امنیتی شامات شامل کشورهای سوریه، لبنان و فلسطین اشغالی) در پی دارد.

پاسخ پاسخ‌گویان به گویه‌های ۷۳ تا ۷۵ که برای ارزیابی شاخص کاهش نفوذ جمهوری اسلامی ایران در شرق مدیترانه در نظر گرفته شده‌اند، نشان می‌دهد، ۶۴ درصد پاسخ‌گویان معتقدند که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در شرق مدیترانه کاهش نفوذ جمهوری اسلامی ایران را در پی دارد، در مقابل ۲۵ درصد پاسخ‌گویان نیز معتقدند که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در شرق مدیترانه کاهش نفوذ جمهوری اسلامی ایران را در پی ندارد. در خصوص این شاخص نتیجه پاسخ پاسخ‌گویان به تفکیک هر کشور به شرح زیر است:

۷۴ درصد پاسخگویان در گویه ۷۳ معتقدند که ترکیه با حمایت همه‌جانبه (برگزاری نشست‌ها و مدیریت و هماهنگی) از مخالفان دولت سوریه می‌تواند حضور و نقش‌آفرینی جمهوری اسلامی ایران را در سوریه کاهش دهد. در مقابل ۱۶ درصد از پاسخگویان نظری مخالف آن دارند.

۴۵ درصد پاسخگویان در گویه ۷۴ معتقدند که ترکیه با توسعه روابط سیاسی خود با جناح‌ها و جریان‌های سیاسی لبنان، می‌تواند نقش فعال و کلیدی جمهوری اسلامی ایران را در لبنان به چالش کشیده و نفوذ آن را کاهش دهد. در مقابل ۳۴ درصد از پاسخگویان نظری مخالف آن دارند.

۷۴ درصد پاسخگویان در گویه ۷۵ معتقدند که ترکیه با توسعه روابط خود با تشکیلات خودگردان و حماس به دنبال کاهش جایگاه جمهوری اسلامی ایران در مسئله فلسطین است. در مقابل ۱۶ درصد از پاسخگویان نظری مخالف آن دارند.

فرضیه ۳: به نظر می‌رسد افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه برهم خوردن توازن قوا به ضرر جمهوری اسلامی ایران را در شرق مدیترانه (زیرمجموعه امنیتی شامات شامل کشورهای سوریه، لبنان و فلسطین اشغالی) در پی دارد.

جدول شماره ۹: آزمون تفاوت میانگین‌های جامعه

وضعیت	تعداد	میانگین	T	درجه آزادی	معنی‌داری
تغییر توازن قوا	۳۸	۳.۶۶۳۲	۱۰.۹۲۸	۳۷	۰.۰۰۰

ملاحظه می‌شود، معنی‌داری محاسبه شده برای تفاوت میانگین‌ها، با مقدار تی ۱۰.۹۳ و درجه آزادی ۳۷ از معنی‌داری در سطح آلفای ۰.۱ کوچکتر است، لذا فرض صفر رد و فرض اصلی پذیرفته می‌شود، بدین معنی که با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان گفت، میانگین نظرات پاسخگویان و میانگین متوسط (۲.۵) با یکدیگر تفاوت معنی‌دار دارد. مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد، میانگین محاسبه شده (۳.۶۶) بیشتر از میانگین متوسط یا نقطه برش (۲.۵) است، بنابراین می‌توان گفت: افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه برهم خوردن توازن قوا به ضرر جمهوری اسلامی ایران را در شرق مدیترانه (زیرمجموعه امنیتی شامات شامل کشورهای سوریه، لبنان و فلسطین اشغالی)

در پی دارد.

پاسخ پاسخ‌گویان به گویه‌های ۷۶ تا ۸۰ که برای ارزیابی شاخص توازن قوا به ضرر جمهوری اسلامی ایران در شرق مدیترانه در نظر گرفته شده‌اند، نشان می‌دهد، ۷۵ درصد پاسخ‌گویان معتقدند که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در شرق مدیترانه توازن قوا به ضرر جمهوری اسلامی ایران را در پی دارد، در مقابل ۱۵ درصد پاسخ‌گویان نیز معتقدند که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در شرق مدیترانه توازن قوا به ضرر جمهوری اسلامی ایران را در پی ندارد. در خصوص این شاخص نتیجه پاسخ پاسخ‌گویان به تفکیک هر کشور به شرح زیر است: ۷۶ درصد پاسخ‌گویان در گویه ۷۸ معتقدند افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه ورود این کشور در مسئله فلسطین، می‌تواند به اتخاذ مشی سیاسی و سازشکارانه از سوی حماس و تضعیف جبهه مقاومت اسلامی به رهبری جمهوری اسلامی ایران منجر شود. در مقابل ۱۳ درصد پاسخ‌گویان نظری مخالف آن دارند.

۷۶ درصد پاسخ‌گویان در گویه ۷۹ معتقدند افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و گرایشات غرب‌گرایانه و مشارکت این کشور در ائتلاف‌های کشورهای غربی می‌تواند توازن قوا در شرق مدیترانه را به ضرر جمهوری اسلامی ایران تغییر دهد. در مقابل ۱۳ درصد پاسخ‌گویان نظری مخالف آن دارند.

۷۱ درصد پاسخ‌گویان در گویه ۸۰ معتقدند افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه و دخالت آن در مسائل و بحران‌های شرق مدیترانه می‌تواند توازن قوا در شرق مدیترانه را به ضرر جمهوری اسلامی ایران تغییر دهد. در مقابل ۱۶ درصد پاسخ‌گویان نظری مخالف آن دارند.

فرضیه ۴: به نظر می‌رسد افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه تغییر ترتیبات امنیتی به ضرر جمهوری اسلامی ایران را در شرق مدیترانه (زیرمجموعه امنیتی شامات شامل کشورهای سوریه، لبنان و فلسطین اشغالی) در دارد.

جدول ۱۰: آزمون تفاوت میانگین‌های جامعه

وضعیت	تعداد	میانگین	T	درجه آزادی	معنی‌داری
تغییر ترتیبات امنیتی	۳۷	۳.۴۷۸۸	۹.۲۳۹	۳۶	۰.۰۰۰

ملاحظه می‌شود، معنی‌داری محاسبه شده برای تفاوت میانگین‌ها، با مقدار تی ۹.۲۴ و درجه آزادی ۳۶ از معنی‌داری در سطح آلفای ۰.۱. کوچکتر است، لذا فرض صفر رد و فرض اصلی پذیرفته می‌شود، بدین معنی که با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان گفت، میانگین نظرات پاسخگویان و میانگین متوسط (۲.۵) با یکدیگر تفاوت معنی‌دار دارد. مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد، میانگین محاسبه شده (۳.۴۷) بیشتر از میانگین متوسط یا نقطه برش (۲.۵) است، بنابراین می‌توان گفت: افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه تغییر ترتیبات امنیتی به ضرر جمهوری اسلامی ایران را در شرق مدیترانه (زیرمجموعه امنیتی شامات شامل کشورهای سوریه، لبنان و فلسطین اشغالی) در پی دارد.

پاسخ پاسخ‌گویان به گویه‌های ۸۱ تا ۸۷ که برای ارزیابی شاخص تغییر ترتیبات امنیتی به ضرر جمهوری اسلامی ایران در شرق مدیترانه در نظر گرفته شده‌اند، نشان می‌دهد، ۶۵ درصد پاسخ‌گویان معتقدند که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در شرق مدیترانه تغییر ترتیبات امنیتی به ضرر جمهوری اسلامی ایران را در پی دارد، در مقابل ۲۴ درصد پاسخ‌گویان نیز معتقدند که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در شرق مدیترانه تغییر ترتیبات امنیتی به ضرر جمهوری اسلامی ایران را در پی ندارد. در خصوص این شاخص نتیجه پاسخ پاسخ‌گویان به تفکیک هر کشور به شرح زیر است:

۸۹ درصد پاسخ‌گویان در گویه ۸۱ معتقدند که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه می‌تواند به افزایش و توسعه همکاری‌های این کشور با نهادهای امنیتی کشورهای غربی از جمله ناتو در شرق مدیترانه منجر شود. در مقابل کمی بیش از ۵ درصد از پاسخ‌گویان نظری مخالف آن دارند. ۶۶ درصد پاسخ‌گویان در گویه ۸۲ معتقدند که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه می‌تواند به افزایش و توسعه همکاری‌های این کشور با رژیم صهیونیستی در شرق مدیترانه منجر شود. در مقابل کمی بیش از ۱۳ درصد از پاسخ‌گویان نظری مخالف آن دارند.

۴۵ درصد پاسخ‌گویان در گویه ۸۳ معتقدند که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه می‌تواند با محوریت این کشور، به شکل‌گیری ائتلاف‌های ضد منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در شرق مدیترانه منجر شود. در مقابل ۳۴ درصد از پاسخ‌گویان نظری مخالف آن دارند.

۷۶ درصد پاسخگویان در گویه ۸۴ معتقدند که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه می‌تواند مشارکت فعال این کشور در ائتلاف‌های مربوط به کشورهای عربی در شرق مدیترانه را در پی داشته باشد. در مقابل ۱۳ درصد از پاسخگویان نظری مخالف آن دارند.

۵۹ درصد پاسخگویان در گویه ۸۵ تا ۸۷ معتقدند که افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه می‌تواند همکاری امنیتی جمهوری اسلامی ایران را با کشورهای شرق مدیترانه تضعیف کند. در مقابل ۳۵ درصد از پاسخگویان نظری مخالف آن دارند.

۶- نتیجه‌گیری

در این پژوهش قدرت منطقه‌ای ترکیه با استفاده از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و با استفاده از روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه) در ۴ مؤلفه مورد بررسی قرار گرفت. بر اساس نتایج حاصل از مطالعات توصیفی کشور ترکیه در دوره حاکمیت حزب عدالت و توسعه در مؤلفه‌های قدرت سیاسی-حکومتی (داخلی)، قدرت سیاسی-حکومتی (خارجی)، اقتصادی و فرهنگی در مجموع افزایش قدرت داشته است. در همان حال از سال ۲۰۰۲ به این طرف توجه دولتمردان این کشور به غرب آسیا بیشتر معطوف گردیده و سعی داشته‌اند خود را به‌عنوان یک قدرت تأثیرگذار منطقه‌ای مطرح کنند. همچنین مطالعات این پژوهش نشان می‌دهد که ترکیه در سال‌های اخیر توجه ویژه‌ای به شرق مدیترانه داشته است، جایی که جمهوری اسلامی ایران منافع ملی بسیار حیاتی و بنیادینی در آن دارد.

بر اساس نظریه مجموعه امنیتی بوزان باید گفت که اولاً ترکیه سعی می‌کند در منطقه شبکه‌ای از همکاری‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی را بازیگران دولتی و حتی غیردولتی شکل داده و آن را رهبری نمایند. ثانیاً ترکیه سعی می‌کند خود را به‌عنوان یک الگو برای توسعه اقتصادی و بسط دموکراسی برای کشورهای منطقه معرفی نماید. در این میان الگوی ترکیه در منطقه از طرف دول غربی به‌ویژه آمریکا و کشورهای عربی مانند عربستان و قطر مورد حمایت است. بررسی‌ها نشان می‌دهد تا سال ۲۰۱۴ ترکیه در بسیاری از مؤلفه‌های سیاسی داخلی و خارجی، اقتصادی، فرهنگی توفیقات قابل ملاحظه‌ای را داشته است. با این حال ترکیه از سال

۲۰۱۴ به بعد بیشتر در نقش یک قدرت منطقه‌ای قهرآمیز با استفاده از زور و حمایت از یکی از طرف‌های درگیر در اختلافات رویکردی غیرمسئولانه و غیرسازنده را در پیش گرفته و خود به یکی از منابع ناامنی و بی‌ثباتی در منطقه تبدیل شده است. به طوری که به تدریج پس از اشتباهات در عرصه سیاست داخلی و خارجی پویایی آن با مشکلات جدی روبه رو شده است. حاکمیت فضای امنیتی شدید ره‌آورد این اشتباهات در داخل کشور بوده و ترکیه را به سوی ناامنی و بی‌ثباتی بیشتر هدایت کرده است. همچنین باید توجه داشت در سال‌های اخیر به دلیل اقدامات و مواضع غیرسازنده و غیرمسئولانه و مداخله‌جویانه این کشور در بحران سوریه تعداد طرفداران آن کم‌تر و بر تعداد دشمنان آن نیز افزوده شده است. هم‌اکنون سوریه، ایران، و مصر از جمله کشورهایی هستند که در نقطه مقابل سیاست‌های منطقه‌ای ترکیه قرار گرفته‌اند.

نتیجه بررسی فرضیه‌های پژوهش نشان می‌دهد همه فرضیه‌های پژوهش مورد تأیید قرار گرفته است و می‌توان گفت در مجموع افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه پیامدهای امنیتی مخاطره‌آمیزی برای منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در شرق مدیترانه دارد. به طور مشخص پیامدهای امنیتی افزایش قدرت منطقه‌ای ترکیه در شرق مدیترانه تضعیف الگو، کاهش نفوذ، تغییر توازن قوا و تغییر ترتیبات امنیتی به ضرر جمهوری اسلامی ایران را در پی دارد.

۷- قدردانی

مقاله حاضر در نتیجه همکاری صمیمانه و مجدانه تعداد ۳۸ نفر از صاحب‌نظران و کارشناسان مسائل منطقه غرب آسیا و همچنین مساعدت مجموعه دست‌اندرکاران فصلنامه وزین ژئوپلیتیک به سرانجام رسیده است. بنابراین مؤلفان مقاله از همکاری، دقت، حسن توجه ایشان تشکر و قدردانی می‌نمایند.

References

1. A group of authors of Zaytuna Beirut Conference Center (2011); Turkey and the Palestinian case in the eyes of others, Journal of Foreign Policy, translated by Ali Jannati, the Expediency Council's Center for Strategic Research, Issue 29, May[in Persian].
2. Akgun, Mensur (2011); "Foreign policy perceptions inturkey", Tesev foreign policy programme.
3. Altunisik, Meliha Benli (2010); "challenges to turkey s soft power in the middle east", Tesev foreign policy programme.
4. Ansari, Javad (1994); Turkey in search of a new role in the region, Institute for Political and International Studies, Tehran [in Persian].
5. Asadi, Ali Akbar (2011); Turkey's approach to developments in the Arab world and Iran's regional interests, Strategic Reports, Vice Foreign Policy Research, Strategic Research Center, No.384 [in Persian].
6. Asgari, Mahmoud (2007); Index of regional power, Defense Strategy Quarterly, Vol.18, No.3, [in Persian].
7. Bahrami, Mohammad (2012); Turkey's foreign policy and developments in North Africa and the Middle East. Retrieved from: <http://rdehqani.blogfa.com/cat-9.aspx> [in Persian].
8. Bahrami, Siamak (2016); Deviation from neo-Ottomanism and the coup in Turkey, Journal of Strategic Studies, Vol.19, No.3, pp. 31- 68 [in Persian].
9. Bayat, Naser (2011); Turkey's role in the developments of West Asia with an emphasis on developments in Syria, Doctrine on Policy Quarterly, Vol.2, No.2[in Persian].
10. Buzan, Barry (1991); People, State and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, London, Harvester Wheatsheaf Publication.
11. Buzan, Barry and Waver, Dewidal (1998); Regions and Powers The Structure of Internatoinal Security, New York: Cambridge university Press.
12. Eqbal, Esmail (2013); Turkey's soft power strategy and transformation in the balance of power in the Middle East, Doctoral dissertation in the field of cultural information, University of Imam Hussein (AS), Tehran [in Persian].
13. Fallah, Rahmatollah (2011); Turkey's referendum: Contexts and consequences, Research Department of the Foreign Policy Center for Strategic Research, Strategic Report, Issue 324, September [in Persian].
14. Guzansky, Yoel & Lindesrauss, Gllia (2011); "Turkey AND Iran: the Politics of Strange Bedfellows,"Stratergic Assessment 14, no 1:95- 10.
15. Hafeznia, Mmohammadreza (2012); Principles and concepts of geopolitics, Mashhad: Papoli Publications [in Persian].

16. Hatami, Mohammad Reza (2011); Developments and the structure of the Middle East, *Foreign Relations Journal*, Vol.3, No.4, [in Persian].
17. Heydari, Mohammad Ali, & Rahnavard, Hamid (2011); Neo-Ottomanism and foreign policy of Turkey in the Middle East (with an emphasis on developments of the Arab Spring), *Doctrine on Policy Quarterly*, Vol.2, No.2 [in Persian].
18. Masoudniya, Hossein, & Najafi, Davoud (2011); Turkey's new foreign policy and security threats facing the Islamic Republic of Iran, *Journal of Security Horizons*, No.13, [in Persian].
19. Moradian, Mohsen (2005); Getting familiar with Turkey, Research and Educational Center of Lieutenant-General Sayyad Shirazi, Tehran [in Persian].
20. Moradian, Mohsen (2006); Turkey's strategic assessment: Territorial, defensive, economic, and social, Cultural and International Research Institute of Contemporary Abrar, Tehran [in Persian].
21. Mosallanejad, Abbas (2012); The consequences of security instability on the balance of power in the Middle East, *Geopolitics Quarterly*, Vol.41, No.3 [in Persian].
22. Mousavi, Seyyed Hafez and et al (2016); The impact of developments in the Arab world on the regional policy of Iran and Turkey, *Geopolitics Quarterly*, Vol.41, No.1 [in Persian].
23. Nasri, Qadir (2005); Methodological reflections on the context of regional security, *Journal of Strategic Studies*, Vol.29, No.3, [in Persian].
24. Nazari, Ali Ashraf, & Salimi, Borhan (2016); AKP rule and Turkey's future social gaps, *Journal of Strategic Studies*, Vol.19, No.3, pp. 7-30 [in Persian].
25. Osterud Oyvind (1992); Regional Great Power, in Iver Neumann, *Regional Great Power International politics*, Basing stoke, St. Martin's press.
26. Rabasa, Angel (2008); The rise of political islam in turkey; rand corporation.
27. Sazmand, Bahareh, & Mehdi, Jokar (2016); Regional security complex: Dynamics and patterns of the relations of countries of the Persian Gulf, *Geopolitics Quarterly*, Vol.42, No.2, [in Persian].
28. Sedivy, JIVI (2004) Book Review of "Regions and Powers: The Structure of International Security by Barry Buzan and Ole Waever" *Journal of International Relations and Development*, Vol.7.
29. Seyf, Ali Akbar (2011); Educational measurement, assessment, and evaluation, 5th edition, Tehran [in Persian].
30. Soleymani Pournalak, Fatemeh, & Shoja, Morteza (2012); Turkish security-defense strategies during the AKP, *Journal of Defense*, Vol.3, No.4, Defense Strategy Research Center, Tehran [in Persian].
31. Turkey's energy diplomacy (2013); Turkey's Geological Study Group's meeting theme. Retrieved from: <http://fa.merc.ir/View/tabid/127/ArticleId/2113.aspx>.

32. Vaezi, Mahmoud (2011); Efficient moderation, Diplomatic Hamshahri, Issue 17[in Persian].
33. www.entekhab.ir/fa/news/255507
34. www.fa.arannews.com/News/49587
35. www.tnews.ir/news/D07B55049426.html
36. www.tuikapp.tuik.gov.tr/turizmapp/sinir.zul
37. Zarghani, Seyed Hadi (2009); An introduction to national power, Institute for Strategic Studies, Tehran [in Persian].

